

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «СТРАТЕГІЯ»

Статтю присвячено розгляду актуального поняття «стратегія». Проаналізовано передумови його виникнення, етапи розвитку та точки зору різних авторів щодо сутності та глибини поняття стратегії, розглянуто різні типи стратегій, надано рекомендації щодо сприйняття та формування стратегії у наш час.

This article is devoted to the urgent notion of strategy. The grounds of its appearing, stages of development and point of view of different authors concerning the essence and depth of notion of strategy are analyzed. Different types of strategy are considered, recommendations concerning perception and formation of strategy nowadays are given.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Історія свідчить, що поняття «стратегія» має дуже давнє коріння та використовувалося ще у Стародавній Греції. У світовій економіці лідерські позиції займали насамперед ті країни, які були озброєні ефективною національною стратегією. Трансформація соціально-економічних відносин вимагає від держав постійної модифікації стратегії свого розвитку. Виходячи із стратегічних завдань, держава підтримує громадський порядок, регламентує діяльність громадян і створює умови для розвитку особистої ініціативи, охороняє безпеку, законну свободу і власність кожного, сприяє розвитку тих чи інших моральних та економічних орієнтирів у суспільстві. Необхідність формування нового економічного простору держави при посиленні регіональної самостійності, а також необхідність рішення комплексу регіональних проблем потребують всебічної наукової обґрунтованості. Для створення ефективних стратегій як на рівні держави, так і на рівні регіонів, необхідне досконале та глибоке вивчення безпосередньо сенсу поняття «стратегія».

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Нині на дослідженні проблем стратегій розвитку держави спеціалізуються ряд відомих учених. Різні аспекти в цій проблематиці розглядаються в працях таких українських учених: М. І. Долішнього, В. М. Геєця, Д. П. Богині, З. С. Варналія, В. С. Шешенко, Ю. А. Корчак-Чепурківського, І. К. Бондар, а також російських – А. Г. Гранберга, В. Н. Лексіна, Н. П. Кетової, А. Н. Швецова, Т. Г. Морозової та інших.

В. М. Геєць у праці «Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку», яка була видана ще 2003 року, визначив стратегію розвитку економіки країни на перспективу. Цей аспект є актуальним в сьогоденні, на державному та регіональному рівнях починають формуватися та реалізуються довгострокові стратегії соціально-економічного розвитку. У національній доповіді «Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави», одним із авторів якої є В. М. Геєць, визначено стратегію, шляхи, механізми виведення країни на динамічне зростання усіх напрямків. Однією з нагальних потреб, на думку автора, є вдосконалення законодавства на різних рівнях – загальносистемному, галузевому, міжгалузевому. Автор вважає, що розвиток законодавства може бути визначений як такий процес змінення законодавства, в якому різноманітні зміни цієї системи пов'язуються в єдині внутрішньо цілісні перетворення її структурних складових і мають результатом нові якісні характеристики законодавства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на значні теоретичні розробки вчених в цій сфері, виникає необхідність вивчення сторін поняття «стратегія», його походження та інших аспектів, які залишаються нерозкритими, для подальшого використання їх на практиці.

Постановка завдання. Слово «стратегія» належить до часто вживаних слів у різних сферах людської діяльності. Проте лише в небагатьох випадках воно використовується для позначення певної суми теоретичного і практичного досвіду. У державній сфері існує відповідний механізм написання стратегій держави, регіонів тощо. Стратегії різних регіонів створюються за однією і тією ж системою та не мають суттєвих відмінностей. Хоча кожен регіон має свої переваги та недоліки і, відповідно, під час складання стратегії необхідно опиратися на сильні сторони для зменшення слабких. Для того щоб найповніше зрозуміти та мати можливість надати рекомендації щодо підвищення ефективності соціально-економічної стратегії розвитку регіону, необхідне досконале вивчення та розуміння поняття «стратегія», а також потрібно визначити, які типи стратегій держави існують взагалі. Оскільки будь-яка стратегія держави передбачає формулювання його завдань на досить великий період, то в основу вивчення стратегій держави покладено історичний підхід.

Отже, метою статті є висвітлення основних історичних передумов становлення поняття «стратегія», дослідження основних етапів розвитку та сучасного визначення поняття. Аналіз стану стратегії розвитку держави у сьогоденні, визначення основних типів та недоліків. На основі вищевикладеного аналізу надано рекомендації щодо формування стратегій соціально-економічного розвитку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегія завжди посідала чітке місце в будь-яких моделях і діях. У випадку успішного досягнення поставлених цілей головним чинником, зазвичай, проголошується правильно обрана стратегія, а її автори та ревні прибічники увічнюються в історії як творці цього успіху. Поразки та невдачі навпаки списуються на нерозважливості виконавців, які своєю недосконалістю призвели до краху «блискучого» стратегічного задуму. Отже, традиційна свідомість схильна розглядати стратегію як дещо відокремлене від безпосередніх суспільних процесів, феномен масіансько-харизматичної природи, який виникаючи може потрапити на родючий чи несприятливий ґрунт, може бути прийнятим або відкинутим суспільством, бути доречним чи випередити свій час – від чого й залежить результативність його втілення.

Безперечно, якщо розглядати стратегію суто як певну ідеологічну та теоретичну концепцію, яка постає в уяві певних осіб (і часто там й вмирає), такий підхід має право на існування. Проте сьогодні термін «стратегія» пустив вже надто глибоке коріння в суспільній свідомості, щоб ставитися до нього лише як до явища ідеального світу. Саме цей термін досить часто вживається для визначення довгострокових концептуальних планів впливових економічних сил, які мають достатню потужність для того, щоб втілити (чи, принаймні, спробувати втілити) ці плани у життя. Стратегічну програму дій представляє новоутворений уряд. Довгострокові стратегії досягнення певних цілей, розвитку галузей економіки, народного господарства в цілому, інших складових суспільства розробляються, оприлюднюються, обговорюються, легітимізуються та реалізуються на найвищих суспільних рівнях [1, с.9].

Використання стратегії в буквальному сенсі змінили карту світу і викликало зліт і падіння багатьох країн і їх народів. Стратегія держави передбачає формулювання його завдань на досить великий період, отже, покладемо в основу її вивчення історичний підхід та перш за все з'ясуємо суть поняття.

Загальновідомо, що спочатку поняття стратегії та пов'язані з його використанням ідеї прийшли в економічну науку з військової сфери. Сам термін «стратегія» походить від грецького «strategia», англійською «general», тобто «воєначальник». Хоча термін зараховується як грецький, та греки не використовували саме це слово. Грецьким еквівалентом сучасному слову «стратегія» були «strategike episteme» (знання генерала) або «strategon sophia» (мудрість генерала) [2].

У стародавньому Китаї в період між 480 і 221 рр. до н.е. вже була написана книга під назвою «Мистецтво стратегії». Наведемо відоме міркування з праці Сун-Цзу: «Вища досконалість полягає в тому, щоб зломити опір ворога в бою. Отже, вища форма полководницького мистецтва в тому, щоб розладнати плани ворога». Стратегія надає сенс

всьому тому, що можна сьогодні назвати нормою раціональної поведінки і відноситься це до держави, організації або ж до окремої людини [3].

Одна із найвідоміших латинських праць у сфері військової стратегії написана Фронтіусом і має грецьку назву «Strategemata». «Strategemata» описує складання «strategema», або «strategems», в буквальному сенсі «трюків війни». Римські історики також ввели термін «стратегія» для позначення територій, що знаходяться під контролем воєначальників у древніх Афінах, а також членів Ради Війни. Слово зберігало цей вузький сенс як географічне значення, поки граф Гвіберт, французький військовий мислитель, ввів термін «La Strategique» у 1799 році в тому значенні, у якому воно використовується сьогодні. Отже, ні військові, перш, ніж граф Гвіберт, ні бізнес-співтовариство перед Ігорем Ансоффом (корпоративна стратегія, 1965), не могли вбачити стратегічні елементи у своїх областях досить ясно, щоб дати їй належне визначення.

Необхідно розглянути деяких авторів найбільш важливих військових стратегій, а саме: Нікколо Макіавеллі (1469–1527), автора «Государя», Бюлова Адама Генріха Диттріх фон фон (1757–1807), німецького письменника, який був першим, хто виявив різницю між стратегією та тактикою, настільки спорідненими дисциплінами. Сучасник Ліддел Гарт (1895–1970), автор «Стратегії», сформулював вісім максим: «Суть цих максим, – писав Ліддел Гарт, – полягає в тому, що для успіху потрібно вирішити два завдання: дезорганізації та розвитку успіху. Одне передує, а інше формується після нанесення удару. Ви не можете ефективно вразити противника, якщо не створили для себе можливостей, вплив удару не буде вирішальним, якщо ви не розвинеєте успіх до того, як противник відновить сили» [2].

В. Даль визначає стратегію як вчення про найкраще розміщення та використання усіх військових сил і засобів. За визначенням видатного воєнного теоретика фон Клаузевіца, «тактика навчає, як використовувати військові сили в битвах, а стратегія – як використовувати самі битви для досягнення військових цілей» [2].

Слід зазначити, що поняття «стратегія» досить часто спрощено розуміється як характеристика плану дій, який розраховано на довгостроковий період. Між тим вже військовими теоретиками було доведено, що його слід розуміти ширше. Адже саме значний ступінь невизначеності в перебігу воєнних операцій, пов'язаний із непередбачуваністю дій противника, поставив питання щодо необхідності певного ідеологічного «стрижня», який би скеровував дії військових сил відповідно до визначених цілей та намірів. Отже, на відміну від плану як жорсткого переліку обов'язкових до виконання дій, стратегія розглядається ними як логіка поведінки, що може (і повинна) модифікуватися залежно від поведінки супротивної сторони. Зокрема прусський генерал Гельмут Мольтке характеризував стратегію як «еволюцію первинної керівної ідеї відповідно до обставин, які постійно змінюються».

Зміщення головного акценту геополітичного суперництва в економічну сферу обумовило відповідне перенесення до цієї сфери термінологічного апарату. «Конверсія» терміна «стратегія» відбулася саме завдяки розвитку науки менеджменту. Активним діючим суб'єктом стратегії в даному контексті виступає фірма, роль супротивної сторони (об'єкта) відіграють інші суб'єкти економічного процесу, дії яких зазвичай достатньо об'єктивізовані, щоб сприйматися як певне знеособлене цілісне середовище, що визначає рамки та формує реакції у відповідь на дії фірми. Американський дослідник Дж. Б. Куїнн вважає, що стратегія – це «план, який інтегрує головні цілі організації, її політику та дії у певне узгоджене ціле». При цьому термін «план» не є ознакою жорсткості дій організації. Йдеться швидше про його узгоджувальну роль. На доказ цієї думки Куїнн звертається також до «конверсованого» терміна «тактика». Тактика, на його думку, це «короткострокові, адаптивні, активно-інтерактивні дії, які використовуються для досягнення цілей» [1, с. 11].

Отже, саме адаптивність є головною критеріальною ознакою та головною функціональною характеристикою тактики. Стратегія ж, розвиваючись навколо певної концепції, відповідно, створює основу для впорядкування такої адаптації, оскільки є підґрунтям для узгодження складових функціонування організації. Відтак суть стратегії – в тому, щоб «вибудувати концепцію, достатньо потужну та потенційно гнучку для того, щоб

організація досягла поставлених цілей наперекір усім непередбачуваним втручанням зовнішніх сил». Такі формулювання співзвучні також поведінковим трактуванням стратегії. Зокрема в теорії ігор стратегія трактується як «складний план, план, що визначає вибір в будь-якій імовірнісній ситуації» [1, с.12].

Доцільно підкреслити, що у наведених визначеннях значна увага приділяється аспекту забезпечення адекватних дій організації у відповідь на втручання з боку зовнішніх сил чи обставин. Відповідно мета стратегії розглядається як забезпечення реалізації цілей організації не зважаючи на це втручання. Як зазначається в економічному словнику за редакцією С. В. Мочерного, економічна стратегія – це «довгостроковий курс економічної політики, який передбачає вирішення великомасштабних економічних і соціальних завдань».

Дослідник Квін (The State of Strategic Thinking) відзначає, що стратегія повинна містити ясні цілі, досягнення яких є вирішальним для загального результату справи. Вона також повинна підтримувати ініціативу, концентрувати головні зусилля в потрібний час у потрібному місці, передбачати таку гнучкість поведінки, щоб використовувати мінімум ресурсів для досягнення максимального результату. Стратегія передбачає скоординоване керівництво, коректний розклад дій і забезпеченість гарантованими ресурсами.

Необхідно відзначити ще одну оригінальну точку зору Мінцберга. Він визначає поняття «стратегія» через так звану комбінацію п'яти «П». Стратегія – це план дій. Це прикриття, або дії, спрямовані на те, щоб «переграти» своїх супротивників. Це порядок дій, який повинен бути забезпечений у будь-якому випадку. Крім того, стратегія – це позиція в навколишньому середовищі або, іншими словами, зв'язок зі своїм оточенням. Це перспектива, тобто бачення того стану, до якого треба прагнути [3].

Американський дослідник у галузі менеджменту Дж. Томпсон дає більш «просто» трактування ефективної стратегії: «це виконання правильних речей у правильний спосіб та для правильних цілей». Ознаками ефективної стратегії він вважає:

- адекватність стратегії (потребам середовища, ресурсам та цінностям організації та її основній меті);
- виконуваність стратегії (забезпеченість ресурсами, відповідність вимогам та інтересам суб'єктів, яким належить її втілювати, відповідність поточному історичному моменту);
- прийнятність стратегії (відповідність стратегічним суспільним потребам та інтересам, належна очікувана віддача, наявність синергетичного ефекту, прийнятний рівень ризиків реалізації стратегії).

Отже, щоб бути ефективною, стратегія має розроблятися відповідно до певного комплексу умов, вимог та критеріїв, а її реалізація – відбуватися за забезпечення відповідних інституційних рамок. На думку фахівців з сучасного менеджменту, загальними чинниками ефективності стратегії будь-якого рівня є:

- чітко сформульовані завдання, які можуть змінюватися навколо поставлених цілей;
- підтримка ініціативи виконавців, що підвищує свободу політичного маневру;
- концентрація зусиль, що дозволяє досягти максимального результату за мінімальних зусиль;
- гнучкість, що дає запас міцності для свободи маневру;
- скоординованість дій та відповідальність керівництва за результат;
- захист основних ресурсів та життєво важливих систем організації [1, с.56–57].

У воєнній сфері та менеджменті приділяється досить багато уваги структурі та закономірностям розвитку стратегії. На жаль, при виході на рівень суспільних макропроцесів ця складова дослідницької роботи практично втрачається. Поняття «політична стратегія держави», «зовнішньополітична стратегія держави», «економічна стратегія держави» та інші приймаються як готові загальноприйняті категорії. Це призводить до втрати розуміння їхньої феноменологічної суті як суспільних явищ, внутрішніх закономірностей їхнього формування та реалізації, а відтак – до механістичного розуміння стратегії як плану довгострокових дій [1, с.15].

Причини становлення та розвитку того чи іншого типу стратегії держави та принципів державного втручання в економіку на конкретному етапі розвитку полягають в інтересах панівних у ній соціальних прошарків. Наглядно типи стратегії зображено на схемі (рис. 1).

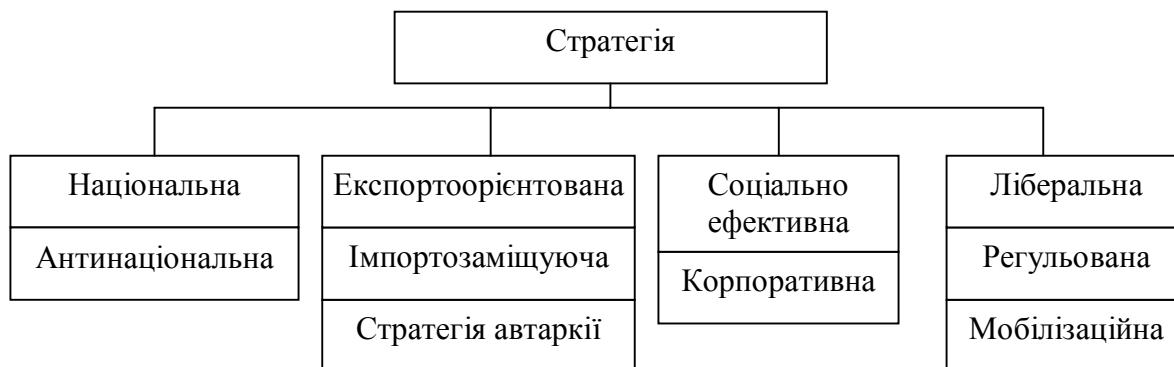

Рис. 1. Типи стратегій

Якщо стратегія держави посилює її позиції у світовому співтоваристві, то таку стратегію можна вважати національною, в іншому випадку – антинаціональною [4, с.12]. Ступінь орієнтації діяльності держави на реалізацію основних принципів економічної політики держави визначає сутність його стратегії. Повна їх реалізація означає вихід держави на соціально ефективну стратегію розвитку, яка забезпечує стійке зростання кінцевого продукту в оптимальній структурі для громадян, досягнення повної зайнятості, відсутність інфляції і справедливий розподіл доходів. Порушення хоча б одного з цих принципів означає реалізацію державою корпоративної стратегії в егоїстичних інтересах пануючого соціального прошарку (корпорації) за рахунок зниження рівня життя всіх інших.

Так, з точки зору перспектив участі країни в міжнародному розподілі праці можна виділити експортоорієнтовану та імпортозаміщуючу стратегії, стратегію автаркії, або ізоляціоністську стратегію. Експортоорієнтовані стратегії можна, у свою чергу, класифікувати за видами переважаючої групи товарів або послуг у загальному обсязі їх експорту. Можлива класифікація стратегій залежно від галузевих та інституціональних пріоритетів (наприклад, приватизація державної власності) розвитку національної економіки, від переважно використовуваних інструментів – планова чи ринкова економіка, інфляційна або дефляційна стратегії, від принципів організації економіки або розподілу доходів у державі – капіталістична чи соціалістична економіка і т.ін.

Залежно від ослаблення або посилення протекціоністського характеру діяльності держави можна виділити три типи економічних стратегій: ліберальну, регульовану і мобілізаційну.

Ліберальна стратегія означає, що економіка держави стає все більш відкритою для вільного руху товарів і капіталів. Якщо потім держава встановлює контроль за рухом товарів і капіталів, то її стратегія переходить у регульовану. У випадку необхідності виживання держава змушена посилювати пряме втручання у виробництво і зовнішньоекономічні зв'язки, та її стратегія стає мобілізаційною. Можливий і зворотний процес – перехід від мобілізаційної стратегії до регульованої, коли слабшає пряме втручання держави в економіку, але зберігається контроль за рухом товарів і капіталів. Якщо потім контроль за рухом товарів і капіталів поступово знімається, то стратегія держави переходить з регульованої в ліберальну. Таким чином, регульована стратегія є проміжною між ліберальною та мобілізаційною. Перехід до неї від ліберальної стратегії пов'язаний з посиленням контролю за рухом товарів і капіталів, а перехід до неї від мобілізаційної стратегії – з ослабленням прямого втручання держави у виробництво і зовнішньоекономічні зв'язки [4, с.16–17].

Розробка якісних, комплексно обґрунтованих і забезпечених ресурсами стратегій є однією з головних умов стійкого й ефективного функціонування будь-яких систем.

Стратегії можуть бути обґрунтованими тільки в разі застосування до їх розробки наукових підходів, методів системного аналізу, прогнозування та оптимізації. Для вироблення конкурентоспроможних стратегічних рішень необхідно до процесу їх розробки застосовувати системний, комплексний, інтеграційний, маркетинговий, функціональний, динамічний, відтворювальний, процесний, нормативний, оптимізаційний, адміністративний, поведінковий, ситуаційний та інші підходи.

Проте в даний час до розробки стратегій застосовуються тільки окремі підходи та методи, внаслідок чого стратегії затверджуються до реалізації недостатньо обґрунтованими, що призводить до неефективного використання ресурсів.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, на основі вищевикладеного матеріалу можна зробити висновок, що поняття «стратегія» пройшло довгий шлях еволюції та має досить великий спектр визначень. Стратегії держави у різних сферах завжди займали особливе місце в досягненні процвітання країни, а в даний час в умовах переходу до економіки знань, формування та реалізація стратегії необхідна умова динамічного розвитку національної економіки. На вибір стратегії впливають досягнутий рівень суспільного розвитку, фінансові та матеріально-технічні ресурси держави. Маючи значний економічний та інтелектуальний потенціал, Україна в цілому, як і регіони, зокрема, за інтегрованою оцінкою ефективності економіки, рівнем життя та екологічної безпеки, а також конкурентоспроможності суб'єктів господарювання поки що значно поступається країнам Західної і Центральної Європи [5].

На основі аналізу етапів розвитку стратегії можна зробити висновок, що це поняття формується і нині, особливо в економічній сфері. На думку автора, для створення ефективних стратегій розвитку в Україні необхідно:

- постійне підвищення кваліфікованості розробників стратегій;
- запозичення досвіду найбільш вдалих стратегій розвитку Європейських країн;
- створення стратегій з зазначенням конкретних, обґрунтованих та забезпечених ресурсами заходів щодо рішення проблем розвитку;
- творчий підхід до формування стратегій на різних рівнях (відхід від шаблонних стратегій);
- орієнтація держави на створення національних, соціально-ефективних стратегій, які б відповідали інтересам громадян.

Список використаної літератури

1. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: [монографія] / Я. А. Жаліло. – К.: НІСД, 2003. – 368 с.
2. The Origin of Strategy: Rich Horwath. Strategic Thinking Institute, 2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.strategyskills.com/>.
3. Дунаев О. Стратегия – это искусство, без которого не удержат бизнес [Електронний ресурс] / О. Дунаев // Логинфо. – 2006. – № 94. – Режим доступу: <http://loginfo.ru/issue/94/1226>.
4. Ведута Е. Н. Стратегия и экономическая политика государства: [монографія] / Е. Н. Ведута. – М.: Высшее образование, 2002. – 361 с.
5. Постанова КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» № 1001 від 21.07.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

Прийнято до друку 27.10.2011